

VIIES KEELEFOORUM TALLINNAS

29. septembril 2011 toimus Tallinnas Teaduste Akadeemia saalis järjekordne keelefoorum, mis ühelt poolt võttis kokku keelevaldkonna viimaste aastate olulised tegevused ja arengud, teisalt vaatles ja analüüsis tänapäeva Eesti keelekeskkonna seisundit ja probleeme.

Foorumit tervitasid pikemate sõnavõttudega Eesti Vabariigi president

Toomas Hendrik Ilves ning haridus- ja teadusminister Jaak Aaviksoo.

Toomas Hendrik Ilves tõi oma esinemises välja, et kunagi varem pole eesti keelel olnud praegusega – Euroopa Liidu ametliku keelega – võrreldavat kõrget ametlikku staatust ning et uhkuse ja põhjusega saame eesti keelt pidada kultuurkeeleks. Teisalt on ja jääb eesti

keel üsnagi väikeseks keeleks, mida seitsmest miljardist maailma inimesest räägib emakeelena umbes üks miljon ehk 0,015 %. Teada on seegi, et eesti keelt emakeelena kõnelevate inimeste hulk vähemasti järgmise põlvkonna vältel kahaneb. President pidas väga oluliseks keele arengut ja uuenemist. Ta tõi probleemina välja ka avaliku keeleruumi kujundaja – ajakirjanduse – kehva väljendus kvaliteedi: suure lugeja- ja kuulajaskonnaga meediakanalite eesti keel reedab ühtaegu nii teadmatus ja hoolimatust kui ka auditoriumi vastuvõtuvõime selget alahindamist.

Jaak Aaviksoo rõhutas, et eesti keele eest seismine on väärikas ülesanne. Erilist tähelepanu pälvisid tema kõnes kaks valdkonda: üldharidus ja keeletehnoloogia. Mõlemas on vaja oluliselt selgemat visiooni kui seni, et üksiküsimused ei varjutaks strateegilist eesmärki. Kuigi eesti keele ja kirjanduse gümnaasiumi ainekavasse on sisse kirjutatud kõik õpetajate ja retsensentide unistused, kipub ligi 70-leheküljeline dokument hägustama selle, mis oluline ja mille saavutamine on meie, sh kooli võimuses. Keeletehnoloogia valdkonnas sõnastas minister olulise vägagi konkreetset: arvutitele tuleb eesti keel selgeks õpetada.

Eesti Keelenõukogu esimees Tartu Ülikooli professor Birute Klaas-Lang andis ülevaate seirest, mis võttis kokku „Eesti keele arendamise strateegias 2004–2010” (EKAS) püstitatud eesmärkide täitmise, arengu ja vajakajäämised, ning tutvustas ka jätkuprogrammi „Eesti keele arengukava 2011–2017” eesmärgi, ülesandeid ja kavandatud tegevusi. EKAS on ühelt poolt Eesti riigile oluline dokument, käsitledes meie rahvusliku ja riikliku identiteedi aluse, eesti keele säilimist ja arengut soodustava keskkonna kindlustamist. Samal ajal on strateegia pälvinud ka rahvusvahelist tähelepanu.

Keeleõigusliku keskkonna muudatustest tuleb rõhutada põhiseaduse

preambulisse lisatud sätet, et riik peab tagama eesti keele säilimise läbi aegade. Väga oluline on 23. veebruaril 2011 vastu võetud uus keeleseadus.

2010. aastal kinnitati üldhariduskoolide uus riiklik õppekava. Õpilaste hulk on seireperioodil kahanenud ning õpilaskond on muutunud heterogeensemaks, sest eesti õppekeelega koolides on suurenemas muu emakeelega õpilaste arv. 2007/2008. õppeaastal alanud muukeelsete gümnaasiumide kohustuslik üleminek osalisele eestikeelsele õppele on lõpule jõudmas, kuigi mõnes piirkonnas soovitud aeglasemalt. Muukeelne kutseharidus ei anna veel tööjõuturule siirdumiseks vajalikku eesti keele oskust, kuid loodud on eeldused venekeelsete õpperühmade järkjärguliseks eestikeelsele õppele üleminekuks.

Kõrgkoolides on eestikeelne õpe olemas kõikide õpetatavate erialade (õppekavarühmade) kõikidel õppetasetel. Eesti keeles õppijate arv on kogu perioodi vältel olnud u 90 %. Doktoritööde keelena on inglise keele osakaal tõusnud, eesti keele osakaal langenud. Kogu seireperioodil on pidevalt ilmunud eestikeelset õppekirjandust, kokku ligi 500 nimetust. Oluliseks toeks on 2008. aastal käivitatud eesti terminoloogia ja eestikeelsete kõrgkooliõpikute väljaandmise riiklikud programmid.

Eesti keele uurimise kvaliteeti võib pidada suhteliselt heaks, on kasvanud uurimuste hulk ja tõusnud tase, keskseks on muutunud korpuspõhised uuringud. Puudust tuntakse aga eesti keele struktuuri, ajalugu ja murdeid käsitlevatest monograafiatest. Silmapaistvaks tulemuseks on läbi aegade suurima eesti kirjakeele sõnaraamatu, „Eesti keele seletava sõnaraamatu” valmimine. Keeletehnoloogia valdkond on edukamaid ja tulemuslikumaid. Kõik perioodiks ettenähtud tööd on käivitud ja sellises seisus, et võimaldavad vähemalt samas mahus, tempos ja kvaliteedis jätkumise korral tagada eesti keele eduka toimimise infoühiskonnas.

Ka eesti keele piirkondlike erikujude säilitamiseks ja arendamiseks on loodud head tingimused. Murretele on osutatud suuremat tähelepanu meedias ja avalikkuses, pärimuskultuuri ja murrete kasutamist toetatakse riiklike programmidega.

Välja on töötatud Eesti vajadusi arvestav võrkeelepoliitika, koostatud on Eesti võrkeelte strateegia aastani 2015, edenenud on eesti keele ja kultuuri akadeemiline välisõpe ning rahvusvaheline keelealane koostöö.

Paljud keelevaldkonna ülesandeist eeldavad pidevat tööd ja kanduvad ka uude arengukavva.

Välisekspertina on eesti keelestrateegia täitmist jälginud Soome Kodumaa Keelte Uurimiskeskuse direktor Pirkko Nuolijärvi. Ta pani keelevaldkonna planeerijatele südamele, et on vaja pöörata suuremat tähelepanu prioriteetide kindlaksmääramisele, tuues samal ajal välja, et EKAS keskendub põhiliselt keele kui korpuse planeerimisele, kuid riiklikult sama olulisele – staatusele – on vähem tähelepanu pööratud. Teiseks suureks probleemiks on, et vastutus hajub riigi, omavalitsuse, organisatsiooni (näiteks kool), perekonna, üksikisiku vahel, seda enam oleks vaja näiteks eri ministriumide suuremat koostööd.

Igale foorumile on esinema palutud ka mõni tuntud isik, kelle otsesed tööülesanded pole seotud keelega, seekord akadeemik Urmas Varblane. Ta keskendus oma ettekandes teadlase rollile, tuues näiteid oskussõnavara arendamisest Tartu Ülikooli majandusteaduskonnas. Väikekeelt emakeelena rääkival teadlasel on oluline roll ka teaduse vahendustegevuses, teaduse tõlkimisel emakeelde ja niisiis teaduskeele arendamises. Keele arendamine on kindlasti otseses seoses ühiskonna arengusse panustamisega, mis on õppe- ja teadustegevuse kõrval teadlase-õppejõu töö ja eneseteostuse kolmas missioon.

Foorumid on alati võtnud luubi alla

keelevaldkonnas parajasti suurt tähelepanu pälvivad teemad. Sel foorumil toimus arutelu kahel teemal: eesti keel kõrghariduses (juhatas Tartu Ülikooli professor Helle Metslang) ja eesti keel Euroopas (juhatas Eesti Keele Instituudi vanemteadur Jüri Viikberg).

Emakeele ja võrkeelte (eelkõige inglise keele) tasakaalust ja tasakaalutusest kõrghariduses esinesid sissejuhatava sõnavõtuga Helsingi Ülikooli emeriitprofessor Auli Hakulinen ja Haridus- ja Teadusministeeriumi kõrghariduse osakonna juhataja Mart Laidmets. A. Hakulinen suhtus üsnagi skeptiliselt mitteangloameerika keskkonnas töötavate teadlaste lausa meeleheitlikku püüdesse pääseda n-ö palju tsiteeritud tipteadlaste hulka. Statistika näitab, et ingliskeelses keskkonnas töötavad teadlased tsiteerivad 80 % ulatuses sama keskkonna teadlasi. Soome kõrgkoolide keelepoliitikast rääkides esitas ta positiivse näitena Helsingi Aalto Ülikooli paralleelkeelsuse põhimõtted, mis võimaldavad üheaegselt kasutada soome, rootsi ja inglise keelt, kuid magistri- ja doktoritaseme õppetöös on sealgi hakanud domineerima inglise keel. Tugeva toe annab soome teaduskeelele teaduse rahvusliku terminipanga projekt, mille käigus luuakse euroraha abil vastav Wiki-keskkond. A. Hakulinen nentis, et Soomes ei saa riik suunata keelt süstemaatiliselt uurima, nagu teevad eesti keele arengudokumendid, ja et soome keele õpetamise positsioonid on kõrgkoolides nõrgenemas. M. Laidmets tutvustas olukorda, kuhu Läänemere piirkonna ülikoolid on XXI sajandiks jõudnud, ning Eestis kavandatava kõrgharidusreformi põhimõtteid, mis paraku siinkirjutaja jaoks ei tähenda sugugi selget ülikoolide kvaliteedi tõusu ega eesti keelele kõrghariduskeelena vajalike tingimuste loomist. Järgnenud arutelu tõusis esile ingliskeelsuse ületähtsustamine, eesti teaduskeele arendamine, eesti keele spetsialistide koolitusvajadus.

Euroopa mitmekeelsuspoliitika ja selle rakendamine, väikekeelte positsioon ja keelte koosmõju olid olulised märksõnad teises aruteluplokis, mille juhatasid sisse Uppsala Ülikooli professor Raimo Raag, Tartu Ülikooli professor Triin Vihalemm ja Eesti Instituudi direktor Mart Meri. Raimo Raag ja Mart Meri andsid ülevaate eesti keele ja kultuuri välisõppest ja välismaal uurimisest. Akadeemilist välisõpet toetab „Eesti keele ja kultuuri akadeemilise välisõppe” riiklik programm aastateks 2011–2017 (eelnev sama programm kehtis 2005–2010), andes õppeasutustele tegevus- ning teadlastele ja üliõpilastele uurimis- ja õppetoetusi. Kokku õpetatakse eesti keelt sel õppeaastal teada olevalt 35 väliskõrgkoolis. Mart Meri tutvustas ka „Rahvuskaaslaste programmi aastaiks 2009–2013”, mis suunab ja juhib väliseestlastele eesti keele ja kultuuriloo õpetamist. Välismaal eesti keelt õppivaid koolilapsi on praegu üle 1500. Et kõigil välismaale kolinute lastel säiliks side eesti kultuuri

riruumiga, on vaja pedagoogilise toega emakeele e-õppe keskkonda. Triin Vihalemm rõhutas „Eesti inimarengu aruandes 2011” toodud väidet, et kui venekeelne noor ei valda eesti kirjakeele normi emakeelerääkijale võimalikult sarnasel tasemel, siis tal ei ole Eesti tööturul eestlastega võrdsed võimalusi. Selline väide tekitas elava diskussiooni, sest nii Triin Vihalemm kui ka „Eesti inimarengu aruanne 2011” toetuvad üksikutele intervjuudele, mitte massküsitlustele. Keeleinspektsiooni direktor Ilmar Tomusk esitas kutsestandardite nõuetele viidates väite, et ainult väga väike osa (umbes 10 %) töökohtadest eeldavad keeleoskuse nõuetes hari tud emakeelerääkija taset.

Viies keelefoorum andis tunnistust, et eesti keele hea käekäik on oluline nii riigile, ühiskonnale kui ka igale eestlasele ja Eesti sõbrale.

BIRUTE KLAAS-LANG